

աւելի խնամով գործուած են մղնաքարերու շարքերուն մէջ: Թէ ինչ ինչմբ տարուած էր նոյն ճամբուն նորոգութեան բաւական են ցուցնելու ինչ անգամ կատարուած վերանորոգութիւնները, որոնք կը յիշատակասին Ներուայ թաղաւորութեանէ մինչեւ Կոստանդինուս օրը: Սատաղա տանող ճամբուն հնագոյն շինութեան, համեմատութեամբ Կապպադովկիայ միջին դէպի Մեկրտինէ տանող զուգընթաց ճամբուն՝ որ կ'երեւայ թէ աւարտած ըլլայ միայն մերձադարաւէ զարմ'ի ներքը՝, անտարակոյս այն եղած է պատճառը (ինչպէս Munro մասնաւորէ կ'ընէ), որ նոյնը ամենէն շխտակ ճամբան էր եփրապի եւ Դանուրի արմուշն եղած լեզիանական բանակատեղիներուն մէջ, ուսկից անգաղար ցործերը կը խաւրուէին Արեւելքը: Իսկ Մեկրտինեայ հետ հաղորդութիւնը՝ զոնէ առժամակէ՝ բաւականօրէն ապահովուած էր Սատաղայնէ եկող սահմանագլխի ճամբով՝ որ զոնէ 75 Յ. Ք. տարին արեւելէ շինուած էր, եւ գործնալ ճամբու այն կարճ բազով՝ որ զիսուոր ճամբէն կը բաժնուէր Աղտտեղարգայի քով (Olotoedariza, այժմու Ավանուստի մօտ) եւ կ'երթար կը միանար

սահմանագլխի ճամբուն հետ Կարապալի քով (Carsaga, արդի Գերշանիսի մօտ):

Արշապ ալ վարչական տեսակետով միշտ կարեւոր ճամբայ մնէ՝ եւ՝ պատկազմական պատմութեան մէջ սինչափ յաճախագոյն երեւան չի գար Պոնտական բնուշին: Յաջորդ գաբերու մէջ՝ երբ արտաքին յարակման սպառնալիքը կը ծանրանար հարաւային - արեւելեան սահմանագլխներուն վրայ, զինուորական գործողութիւնները անհրաժեշտաբար կը շարժէին աւելի հարաւային ուղեգծերուն երկայնքը, եւ հիւսիսային ճամբուն կարեւորութիւնը սկստա նուազիլ: Կորագլխի ժամանակներս բոլորովին ինկած է նոյնը. հոս հոն տեղական ճամբայ մը նոյն ուղեգծին կը հետեւի, բայց՝ իբր հաղորդականութեան երակ մը Արեւմտքի եւ Արեւելքի մէջ՝ այս ցամաքային ճամբուն տեղը բռնած է ծովեղբերայ շոգնեւային երթեւեկութիւնը՝ որ Կ. Պոլսոյ եւ Քաթմուսի միջեւ տեղի կ'ունենայ:

Ի Թ. 476 է կ'իմաստը թէ այս ճամբան զինուած էր Արդինստ յառաջ: Պետիւնգերեան Յախտանի ուրիշ շրջուն ճամբայ մնէ ալ կը նշանակէ, որ Նիկոպոլսն կու գոր կը միանար սահմանագլխի ուղեղն Եւսթրիւսի քով՝ Սարրինա գետին (այժմ Կարա-Բուզուկ-սու) քով՝ Զիմարայէ վեր: Այս ճամբան նշանակած է Taylor, ր Journ. Geogr. Soc. XXXVIII, p. 301 ff. բայց տակաւին հետազոտուած չէ: 'Ανάβλα է հայերէս 'անաւ-բլ' (anabli), այսինքն՝ 'անաւ-բլ' (տես Tomaszek, ր Festschrift f. H. Kiepert, p. 139).

(Հարանախի)

4. Յ. Տ.

՝ Յն. D. G. Hogarthի նկարագրութիւնը՝ ր R. G. S. Suppl. Papers, vol. III. Ամենահին մղնաքարերը Սեպարմու Սեւերոսի են՝ որոնք արդէն վերանորոգութիւն մը կը յիշատակեն (restitutit 'նորոգեցաւ'):

Ի Թ. 477 - CIL, III, 806.

LINGUISTISCH

Gen.-Dat.-Abl. Plur.

Meillet Esquisse 47 möchte in den armenischen Endungen -օք, -աք, -ից und -ւք des Gen.-Dat.-Abl. Plur. ein idg. -osgom, -āsgom, usw., vergleichbar mit aksl. *nebeskŭb*, 'himmlich': *nebo*, sehen und nennt diese von Bugge in Lykische Studien I. 74 vorgetragene Erklärung 'fort ingénieuse, mais non susceptible de démonstration.' Weiter meint er, 'Quoi'il en soit de cette supposition, il est certain que la désinence -ց est de création arménienne et en effet une innovation était inévitable: la désinence de génitif attestée par skr. -ām, gr. -ων, lat. -um devait tomber tout entière en arménien.' Wie wir aus der oben vorgetragenen Erklärung gesehen haben, muss man bei einem jeden Erklärungsversuch davon ausgehen, dass die Gen.-Dat.-Abl.-Funktion des arm. ց-Kasus aus einem einzigen Kasus, sei es aus Gen., Dat. oder Abl., erweitert ist.

Լ Ե Ձ Ո Ւ Մ Ր Ն Ս Կ Ս Ե

ՀՍԵ. ՅԱՆՆԵԿԻ ՍԵՒ.՝ ՅԻ. ԵՒ ԲԵԹ.

Միէէ, Esquisse 47 հայ. յգ. սեւ., որ. եւ բց. -ոց, -այ, -ից եւ -ւց վերջնորոգութիւններուն մէջ կը բաղձայ տեսնել հոգեւ. -osgom, -āsgom մը՝ համեմատելի հետ. *nebeskŭb*ի 'երկնային', որ ածանցած է *nebo*էն եւ բուզգէի Lykische Studienի մէջ (I. 74) առաջարկած այս մեկնութիւնը կը համարի 'շատ հանճարեղ, զոր սակայն կարելի չէ ապացուցանել'. Յետոյ կ'ընէ 'ինչ եւ ըլլայ այս երթագրութիւնը, ստոյգն առ է թէ ց վերջնորոգութիւնը հայկական ծնունդ է եւ արդեամբ այսպիսի նորոգութիւն մը անխուսափելի էր, սկը -ām, յն. -au եւ լատ -um ձեւերով վիսյուած սեռականը հայերէսի մէջ պիտի իյնար իսպառ. 'ինչպէս վերին յիշուած մեկնութեամբ տեսանք, պէտք ենք ունէ մեկնութիւն մը փոքրելու. ձեռնարկած տեսն նկատի առնուլ նախ թէ հայ. ց հոլւովն սեւ., որ. եւ բց. մոլով գործածութիւնը միակ հոլով մը զարգացած է՝ ըլլայ այն սեւ., որ. ըլլայ բց.՝ Այս պատճառաւ ներքին է անվարան

Daher ist es ohneweiters erlaubt, arm. *amaç* z. B. als aus **ama* und *ç* entstanden aufzufassen und in **oma* aus idg. **semāsu* einen Objektskasus zu suchen, dessen an sich selbst ziemlich vage Bedeutungsfunktion durch die nachgesetzte Partikel *ç*, mit der arm. Präposition *ç*, 'vers' gleichen Ursprungs wie ai. *acchā*, eine ausgesprochene Dativfunktion erhielt. Wie es nun eine alltägliche Erscheinung ist, dass der adnominale Dativ z. B. in aksl. *vosēmō sluga*, *πάντων διάκονος* 'später für das Sprachgefühl eigentlich einen Genetiv darstellt, so ist es auch leicht verständlich, wie armenisch *amaç* in solchen adnominalen Verbindungen Genetivfunktion erhalten konnte. Vgl. Ähnliches in av. *yeñhe hazavrem yaoastinam fradathaç akurō*, wo *yeñhe* für *yahmāi* steht, und Weiteres mehr bei Brugmann, Grundriss II, 2, 488.

Ebendasselbst I. c. 487 sind auch Fälle, wo der Genetiv und Ablativ aus einem Kasus hervorgegangen sind, aufgezählt, vgl. griech. *χρυσόιο τέρελχαιο* 'aus Gold', wo *χρυσόιο* ein idg. Genetiv ist und die baltoslav. Endung des Genetivs *-ōd*; lit. *-o*, sl. *-a* ist bekanntlich dem idg. Abl. auf *-ōd* entnommen. So glaube ich, wenigstens vom Standpunkt der Bedeutungsentwicklung kann man mir kaum verargen, dass ich von einem urarm. Lok.-Dat. *amaç* ausgegangen bin.

Aber auch meine Auffassung von arm. Dat. *ama-ç* aus **ama* > **semā-su* + *ç*, 'vers' lässt sich durch eine ganze Reihe von ähnlichen Vorgängen in den indogermanischen Sprachen erhärten, jedoch will ich zunächst das Element vor *ç* besprechen. Wie oft gesagt, sehe ich in **ama* die regelrechte Entwicklung aus dem idg. Lok.-Plur. **semāsu*, worüber Meillet, Esquisse 46, zu vergleichen ist. Der armenische Lok. *ams* ist dagegen, wie bekannt, aus dem idg. Akk. **semāns* entstanden, worüber ebenfalls bei Meillet I. c. Weiteres zu finden ist. Ebenso ergab der urarm. Lok. **(x)-ardu* aus ai. *griṣu* den arm. Dat. *arduč* durch Anfügung der Präposition *ç*; ebenso musste arm. **srti* aus idg. *kērdi-su* zu arm. *srtiç* führen. Ein arm. **haç* aus idg. **potrysū* ersetzte zunächst

օրինակի համար հայ. *մանց ըմբռնել կրբեւ ծագած ամէն եւ շէն, եւ. *ամի մէջ, հնդեւր. *semāsuteh*, *տեսնել առարկայական հարմ մը, որուն նշանակութեան ինքն ըստ ինքեան բառականաբար անորոշ պաշտօնը՝ վերջագիր ց մասնիկով, որ հայ. ց նախադրութեան = հնդ. acchā, հնդ նոյն ծագումն ունի, արականի որոշ իմաստ մը կ'առնու. ինչպէս որ շատ հասարակ եւ օտարական երեւոյթ մըն է թէ յարանունական (adnominal) արականը օրինակի համար հեւլ. *vosēmō sluga* մէջ = *πάντων διάκονος, յետոյ՝ լեզուական գրածման համար սեռական մը ըստ ինքեան կը ներկայացընէ, այսպէս ալ գիրքին է հասկնալ թէ ինչպէս հայ. մտքը այսպիսի յարանունական ձեւերու մէջ սեռականի պաշտօն կրնայ առնուլ, Հմմտ. նման երեւոյթ մը աւ. yeñhe hazavrem yaoastinam fradathaç akurō, որ yeñhe գրուած է yahmāiի տեղ. աւելի մանրամասնութիւնները տես Բրուգման, Grundriss II, 2, 488.**

Անդ 487 յառաջ բերուած են նաեւ պարսկականեր, որ քառ. եւ բոյս. միակ հարմէ մը բերած են, հմմտ. *յե. χρυσόιο τέρελχαιο, 'սովորայ, 'սովորէն, որ χρυσόιο հնդեւր. սեռական մըն է եւ բալտ. սլ. -ōd, լիւ. -ō, ու. -a սեռականի վերջաւորութիւնը, ինչպէս յայտնի է, փոխ առնուած է հնդեւր. -ōd բացառականէն: Այսու կը կարծեմ թէ զոնէ նշանակութեան զարգացման տեւանկատով հազիւ կարելի պիտի ըլլայ զիս պարսկէն թէ նախահայ. ներգոյական-արական մտք մը ինծի հիմ առած եմ:*

Հայ. ար. *մանցի՝ *ամ* > **semā-su* + *ց* է ծագած ըլլալուն մասին իմ կարծած ըմբռնումն ալ հնդեւր. *լեզուներու մէջ պատահած շարք մը նմանօրինակ երեւոյթներով կը հաստատուի. բայց ես նախ կ'ուզեմ՝ զի կանխող տարբին վրայ ծանրանալ, ինչպէս շատ անգամ շեշտելի, ամի մէջ կը ցանկամ տեսնել ըստ կանոնի զարգացումը՝ *semā-su հնդեւր. *յւ. ներգոյականէ. այս մասին հմմտ. Meillet (Esquisse 46): Իսկ հայ. ներգ. ամ, ինչպէս յայտնի է, ծագած է հնդեւ. *semāns հայցականէն, համեմատ գարեւալ Meillet անդ. 'նմանապէս նախահայ. *շ-բոյս- ներգոյականը՝ հնդ. *քլիսիւն, ց նախադրութեան կցմամբ յառաջ բերած է հայ. շ-բոյս-ց արականը. նոյնպէս հայ. արի՝ հնդեւր. *kērdi-suteh, պէտք էրանպատճառ առաջնորդել հայ. արից ձեւի: Հայ. *հա-ի՝ հնդեւր. *potrysuteh, ու տառին տեղը բռնեց միւս հարմերու (հա-ը, հաբ-ը) ցն, եւ այսպէս****

¹ Ueber urarm. **ha y*ar.

² Անբնեւով նախահայ. *հա-յառ-նե. հն:

das *r* nach anderen nur *r* habenden Kasus den gerollten Laut *r* durch einen einfachen und ergab mit *ç harç*; vielleicht müsste auch ein **harç* ohneweiters zu *harç* führen. Ebenso ist ein urarm. Lok. **anjas*, regelrecht aus idg. **anghṛsu* entstanden, nach dem Nominativ *anjink* teilweise zu dem arm. Lok.-Akk. *anjins* umgebildet worden, teilweise ergab **anjas*, nach anderen Kasus in **anjan* umgebildet, mit der Präposition *ç* 'vers' arm. Dat. *anjanç*. Ebenso müsste ein urarm. Lok. **k'nē* aus indogermanisch **suopnosu* nach anderen Kasus, wo der Stammauslaut *o* erhalten ist, zunächst zu **k'no* werden, das mit *ç* wieder regelrecht zu *k'noç* führte. Uebrigens ist ein urarm. **k'nē* nicht unbedingt notwendig, denn auch ein idg. **suopnosu* ist nicht ganz unmöglich, vgl. aksl. *vlkomō* neben *těchō*.

Auch die Univerbierung ist bei *ama+ç* bei der Einheitlichkeit der Bedeutung dieser Gruppe ohneweiters klar und kann mit einer Reihe von analogen Erscheinungen aus anderen Sprachen gestützt werden, worüber unten; hier erwähne ich nur die armenische Ablativendung *ē* in *amē*, *banē* usw. in dessen *ē* man eine nachgesetzte Partikel erblickt; ob darin ein **ēti* 'darüber hinaus' oder **(a)póz*: griech. *ἀπό* 'von' steckt, ist für unsere Frage ganz belanglos.

Wir haben zwar wohl arm. *çna* 'ihm' mit vorgesetzter Präposition, aber Fälle wie *am-ē* zeigen uns, dass die Nachstellung ebenso, wenn nicht noch im höherem Masse, möglich und üblich war, worüber gleich unten. Noch weniger wird es uns wundern müssen, dass unser armenischer Dativ ein Präpositionalgebilde ist, wenn wir den ai. Dativ *ásurāy-ā* mit der idg. Prap. *ēō* 'zu' zusammengezetzt finden, wenn wir im ai. Lok. *asvāy-ām*, lit. *rañkoy-ę* die Präposition **ēm* 'zu' vorliegend antreffen.

Wie diese Beispiele zeigen — und sie lassen sich beliebig erweitern — ist sowohl die Ausdrucksmöglichkeit einer Kasusfunktion durch einen Kasus und eine Präposition für das Indogermanische wie auch für das Armenische wohl zu erweisen, für das Armenische vergleiche die Ablativendung *ē*, wie andererseits der armenische Ablativ auf *-ē* neben

յառաջ եկաւ հոր, որ ցով մը միանալով եղաւ հորց. անտարաւորս *հառցն ալ կրնար առաջնորդել հորցի. նոյնպէս նախահայ. *անչո ներգոյականը, ըստ կաւ նոյնի հնդեւր. *anṅhṛsuէն ծագած, ուղղական աւ. յնի-ի վայելն մասամբ հայ ներգոյական-հայց. աշխնաւէի շրջեցաւ եւ մասամբ յառաջ բերաւ *անչո, միւս հոլովներուն ազդեցութեամբ *անչն ձեռն առաւ եւ ց' նախագրութեամբ եղաւ հայ. որ. աւ. յոնց. Այսպէս նաեւ նախահայ. *նի, հնդեւր. *suopnosuէն, ներգոյականը այն հոլովներուն ազդեցութեամբ, ուր արմատական փերլատառը մնացած է, պէտք էր նախ *նի ըլլայ, որ դարձեալ ցով ըստ կանոնի կը տանէր զմեզ ինչ արականի: Բաց աստի նախահայ. *նի ձեւ մը անպատճառ հարկաւոր չէ, ըստ որում նաեւ հնդեւր. *suopnosu մը բոլորովին անկարելի չէ, հմմտ. հնդ. *vikomō* եւ *tēchō*.

Այս-ի նման միանալով ալ՝ նկատելով այս խորի իմաստի միօրինակութիւնը, չափէն աւելի պայտաւ է եւ կրնայ որչի լեզուներէ առնուած շարք մը նման երեւոյթներով ապացուցուի. այս մասին վարք. հոս կը յիշեմ միայն բացառականի և վերջապօրութիւնը՝ աւ, բաւ եւ այլն բառերուն մէջ, որոնք էն կը ներկայացնեն յետագիւր մասնիկ մը. թէ արդեւոր այս մասնիկը *ēti կամ *(a)póz, յն. *ἀπὸ*, իւր մէջ կը բովանդակէ, մեր խնդրոյն համար ամենեւին կարեւորութիւն չունի:

Թեւեւ ուշիմը հայ. շնո ձեւ մը՝ յառաջագործ նախագրութեամբ, այսու հանդերձ աւելի նման դէպքեր կը ցուցնեն մեզի թէ յետագրութիւնն ալ — թերեւս շատ աւելի յաճախագէտ — կարելի էր եւ գործածական. այս մասին վարք. Զարմանալու շնոր տեսնելով որ հայ. արականը նախագրութեամբ կազմուած է, երբ հհնդ. *ásurāy-ā* արականը՝ հնդեւր. *ēō* 'դէպի', նախագրութեան հետ միացած կը դանենը, երբ հհնդ. *asvāy-ām* ներգոյականի մէջ, լիւս. *rañkoy-ę*, *ēm 'դէպի', նախագրութեան գոյութեան կը պատահի:

Ինչպէս այս օրինակները կը ցուցնեն — եւ զորոնք կարելի է դեռ ընդլայնել — կրնանք մէկ կողմէն ապահովագէտ հաստատել թէ հոլովով եւ նախագրութեամբ կազմուած հոլով մը թէ հնդեւր. րոպերէնի եւ թէ հայերէնի մէջ կրնայ իմաստ մը արտայայտուի — հայերէնի համար հմմտ. բացառականի և վերջապօրութիւնը, — եւ միւս կողմէն հայ. եով բացառականը վերք յիշուած օրինակներու

anderen oben angeführten Beispielen jede Bedenken gegen die Möglichkeit einer Wortfolge: Kasus + Präposition zerstreuen und schwinden macht.

Karl Oštir.

Հետ միանալով՝ հղով + նախագրութիւն կարեւ
րութեան հնարաւորութեան գեմ եղած ամէն կառ
կած կը փարատէ ու կը շքացնէ:

ԿԱՐԼ ՕԵՏԻՐ
Խրգւհ. է. Ա. ՎԱՐԴԱՆԻԱՆ

3 2 4 10 0 5 4 4 2

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՏՈՒՆՆԵՐԻՆԵՐԻ Ի ԲՈՒՍԺԱՌԻ
(Ընդօրինակում թնամի Ստ.Տէրտէրեան Բուսմանգոյ)
(Երբեք չի թնամի)

8.

[illegible]

9.

ԷՍՏ ՀՐԵՄԵԱՆԻ ՏԵԱՌՆ ԵՐԶԻ
ԷՋԵ ԿՆԶԱՆ ՍՈՒՆ ՏԱՊԱՆԻ
ԸՌԱՄԵՑԻ ԴԱՎԻԹՈՒ ՈՐԴԻ
ՀԱՆԳՑԵԼ ԻՀԻ ԹՈՒՄԱՆԻ
ՈՐԸ ՀԱՆԻԹԻՊԻԸ Ի ՍՄԻՆ ՀԻՐՄԻ
ՊԱՇԵՐ ՀՈՒՌՆԻ ՏՈՒԸ ԶՈՂՈՐԴՈՒ
Թ. (ՌՄԻԲ) ՍԵԸՏԵՄԵՐԻ ԻԵ.

10.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆ
ԳՍՏԵԱՆ ՀԱՆԳՈՒՑ
ԵԱԼ. ԴՂՆԵՑԻ. ՀԱՅ
ԲԱՊԵՏԻ ՈՐԴԻ ՄՀԻ
ՆԱԶԱՐԻՆ ՈՐ ՓՈԽԵՑ
ԱՒ ԹՎԻՆ (ՌՄԻՆ)
ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ Ժ.

11.

ԱՅՍ է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵ
ԱՆ ՌԻՐԱՒՀԱՌԻՂՏԻ
ԱՎԷՏԻՔԻՆ ՑԻՐԱՑՈՒ
ԳԱՊԻԿԻ ՈՐԴԻ ՄԵՆԵԿԻ
ԳԵՈՐԳԵՆ ՈՐ ՓՈՒԵՑ
ԱՒ Ի ԿԵԱՆՍ Թ. (ՌԻՐԻՔ)
ՆՈՑԵՄԲԵՐԻ ԻՔ.

12.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԳԻՐ ՀԱՆ
ԳԱՏԵԱՆ ՄԱՀՏՏԱՅԻ ՄԱՐ
ՏԻՐՕՍԻ ՈՐԴԻ ՊԱՐՕՆ ՄԱՆ
ՌԵԿԻ ՎՈՂԱԿԵՑ ՀԵԶԱՀՈ
ԳԻ ՄԱՐԿԻ ԽԹՈՒՆԻՆ ՈՐ
ՓՈԽԵՑԱՆ (ՌՄԻԸ)
ՅՈՒԼԻՍԻ ՄԵԿ

13.

ԸՍՏ ՀԻՄՄԱՆԻ ՏԵԼՈՒՆ ԱՐԱՐՁԻ
ԷԶԻ ԴՆԶԱՆ ՍՈՅՆ ՏԱՊԱՆԻ
ՈՐ ԿՈՁԻ ԿԻՆԻՄԻԶԿԵՐՏԱՆ ԱՐԱՐԻ
ՍԻ ՈՐԴԻ ԽՐԴՏԻՐՈՄՆ ՀԵԶԱՀՈԳԻ
ԲԱՐԻ ԽԱՀՈՒԱՄԲ ԱՌ ՏԵՐ ՓՈԽԻ
ՈՐԲ ՀԱՆԳԻԴՊԻԲ ԶԻՆԱԶ ՀԻՐՄԻ
ՊԱՀԱՐ ՀՈՒՈՅՆ ՏՈՒԲ ԶՈՐՈՐՄՈՒՄ
ԲՈՒՆԻ (1243) ՕԳՈՍՏՈՆ ԻՍ. Ի

14.

Պիր մերտի քեամիւ խանէտանը աղեղ
յակորեան Տր յակոր հալինձէ Փ. տիւ
օլտու մէրճուս իշթէ օլ զայթը հալմ
հիւսիւ ալիւզգնէ խուսկ էսմիւր թէքմիւ
Անն օթուզ ալթը թամ հանալէրտէ
էյլէտի տուխոււ փափազ սիւքինի
սէթմիւ լիլլի օլունճաւ ըտիտի
օտը ֆարզ կիթմէք տարի պազայէ
օլու անճազ օտլայանտնս պու մէէմոււ.
քի խտէլը խալլի տուայը մէպզու
սէնէյի էրմէնիյան (ռմհը)

Ֆարս 5

15.

ԸՍՏ ՀԻՄՄԱՆԻ ՏՈՒՆ ԱՐԱՐԶԻ
ԷՋ Ի ՀԵԶԱՆ ՍՈՑԵՍԱԳԱՆԻ
ՄԷԼԵՆԿԻԷԼ ԽԱԹՈՒՆ ՀԵԶԱՀՈԳԻ
ՈՐ ԵՐ ԴՈՒՍՏՐ ՄՀՍԻ ՆԱԶԱՐԻ